

Výchova demokratického občana a Člověk v demokratické společnosti jako průřezová témata

podkladová studie

(text neprošel jazykovou korekturou)

Autorský tým: Mgr. Terezie Vávrová, Centrum občanského vzdělávání, FHS, Univerzita Karlova a Katedra studií občanské společnosti, FHS, Univerzita Karlova
Mgr. Alena Hesová, Národní ústav pro vzdělávání

V Praze 14. 12. 2017

Garance průřezového tématu Výchova demokratického občana a Člověk v demokratické společnosti za NÚV: Mgr. Alena Hesová

OBSAH

ÚVOD.....	2
1. Mezinárodní kontext průřezového tématu Výchova demokratického občana a průřezového tématu Občan v demokratické společnosti.....	3
1.1 Problematika Výchovy demokratického občana / Občana v demokratické společnosti a cíle těchto průřezových témat v mezinárodním diskurzu.....	3
1.2 Monitoring zahraničních zkušeností ohledně implementace Výchovy demokratického občana / Občana v demokratické společnosti do vzdělávání.....	6
2. Pojetí Výchovy demokratického občana / Občana v demokratické společnosti v současných českých kurikulárních dokumentech	8
2.1 Analýza pojetí Výchovy demokratického občana / Občana v demokratické společnosti v současných kurikulárních dokumentech a návaznost na strategické dokumenty.....	8
2.2 Analýza obsahu Výchovy demokratického občana / Občana v demokratické společnosti v současných kurikulárních dokumentech vzhledem k aktuálnímu stavu poznání (i v mezinárodním kontextu).....	14
2.3 Analýza výsledků výzkumů a podnětů od zainteresovaných aktérů	14
2.4 analýza vybraných ŠVP – zadání bude upřesněno	16
3. Návrh na změnu průřezového tématu Výchova demokratického občana / Občan v demokratické společnosti v revidovaných kurikulárních dokumentech.....	16
3.1 Návrhy na změny v celkové koncepci vzdělávání (od předškolního po maturitní vzdělávání). 16	
3.2 Návrhy na změny v kategoriích cílů	17
3.3 Návrhy na změny v kategoriích obsahu (výčtu a obsahu tematických okruhů)	17
3.4 Návrhy na změny v kategorii výsledků učení žáků a způsobů hodnocení	17
SEZNAM ZKRATEK	19
INFORMAČNÍ ZDROJE	20

ÚVOD

Výchova k demokratickému občanství se zaměřuje na vytváření a upevňování takových postojů a hodnotové orientace žáků, které jsou potřebné pro fungování a zdokonalování demokracie. Nejde však pouze o postoje, hodnoty a jejich preference, ale také o budování občanské gramotnosti žáků, tj. osvojení si faktické, věcné a normativní stránky jednání odpovědného aktivního občana.

Rozvoj demokratického občanství žáků je v kurikulárních dokumentech součástí klíčových kompetencí (především klíčová kompetence občanská, resp. občanské kompetence a kulturní povědomí), vzdělávacích oborů (především Výchova k občanství, Občanský a společenskovědní základ, Společenskovědní vzdělávání) a v neposlední řadě je také součástí konceptu průřezových témat. V RVP ZV je jako jedno průřezové téma vymezena **Výchova demokratického občana**, součástí RVP SOV je průřezové téma **Občan v demokratické společnosti**. V tomto kontextu je vhodné zmínit to, že **v RVP G průřezové téma zaměřující se na demokratické občanství zařazeno není**.

Problematika demokratického občanství má mezioborový a multikulturní charakter. V obecné rovině představuje syntézu hodnot, a to spravedlnosti, tolerance a odpovědnosti, v konkrétní rovině pak především rozvoj kritického myšlení, vědomí vlastních práv a povinností a porozumění demokratickému uspořádání společnosti a demokratickým způsobům řešení konfliktů a problémů. Výchova demokratického občana má vybavit žáka občanskou gramotností. Ta vyjadřuje způsobilost orientovat se ve složitostech, problémech a konfliktech otevřené, demokratické a pluralitní společnosti. Její získání má žákovi umožnit konstruktivně řešit problémy se zachováním své lidské důstojnosti, respektem k druhým, ohledem na zájem celku, s vědomím svých práv a povinností, svobod a odpovědností, s uplatňováním zásad slušné komunikace a demokratických způsobů řešení.

Ze současné mezinárodní debaty lze jasně vyčíst, že tématu rozvoje občanských kompetencí a výchovy demokratického občana je dáván velký prostor. A to právě z toho důvodu, že poskytuje možnou odpověď ze strany vzdělávání na aktuální problémy a společensko-politické výzvy. Jedná se o nástroj prevence radikalizace a obrany proti extremismu, umožňující pokojné soužití v kulturně rozmanitých společnostech a jako takové je účinným nástrojem ochrany demokracie. Z těchto důvodů by se z přípravy budoucích demokratických občanů měla ve školách stát vzdělávací priorita.

Výchova demokratického občana se přirozeně netýká jen tematicky blízkých předmětů, nýbrž má celoškolský potenciál. Rozvoj občanských kompetencí se nejefektivněji realizuje **tzv. celoškolským přístupem** – budování demokratického školního klimatu, rozvíjení prostředí umožňující žákům participaci na rozhodování, zkušenostními zážitkovými projekty. Tento potenciál výchovy demokratického občana hluboce přesahující jeden předmět či vzdělávací oblast se může plně rozvinout pouze tehdy, pokud bude celoškolský a průřezový přístup uplatněn také v kurikulu.

1. Mezinárodní kontext průřezového tématu **Výchova demokratického občana** a průřezového tématu **Občan v demokratické společnosti**

Demokratický systém *per se* je závislý na aktivních demokratech. Jak se demokracie účastnit je možné a nutné se naučit. Složitost institucionálního rámce a diskutovaných otázek vyžaduje alespoň minimální úroveň **znalostí a porozumění**. Účast na veřejné diskusi, tedy v soutěži myšlenek a organizovaných zájmů, vyžaduje **dovednosti** jako například schopnost mluvit na veřejnosti a vyjednávat. Porozumění nepsané společenské smlouvě, na které stojí politická kultura demokratických komunit, závisí na **hodnotách a postojích**, které musí mladý člověk dodržovat.

V evropských kurikulech se snaží na tyto potřeby reagovat vzdělávací oblast nazývaní se podle zavedeného přístupu Rady Evropy „vzdělávání k demokratickému občanství“ (VDO), jehož klíčovým cílem je uchovat a rozvíjet demokracii podporováním občanské aktivity mladé generace. Demokracie nemůže fungovat bez institucionálního rámce chráněného ústavou. To ale nestačí. Demokracie musí ve společnosti zakořenit. Právě tuto kulturní dimenzi demokracie se VDO snaží posilovat a podporovat.

Rada Evropy ve svých materiálech představuje holistický přístup ke vzdělávání k demokratickému občanství, které ukazuje jako tři vzájemně související části integrovaného celku. Těmito propojenými dimenzemi jsou:

- znalost a porozumění (kognitivní dimenze) - učení „o“ demokracii a lidských právech;
- získávání dovedností a budování kompetencí - učení „v“ demokratickém prostředí;
- osvojování hodnot a postojů - učení „pro“ demokracii a lidská práva.

Tyto tři složky VDO tvoří integrovaný celek a jsou obsaženy ve všem, co učitelé dělají. Koncepce vzdělávání k demokratickému občanství považuje školu za místo, kde se žáci mohou učit ze zkušeností z reálného života. Škola je život, nikoliv místo izolovaného akademického učení se pro budoucí život. Škola je mikrokomunita, jež slouží jako model společnosti – celku. Do určité míry se může škola dokonce stát i modelem lepší nebo demokratičtější společnosti, protože se členové školní komunity mohou podílet na rozhodování v rámci školního prostředí ve větší míře než mimo něj.

1.1 Problematika **Výchovy demokratického občana / Občana v demokratické společnosti** a cíle těchto průřezových témat v mezinárodním diskurzu

Vzdělání hraje zásadní úlohu při prosazování ústředních hodnot každého demokratického státu, tj. demokracie a právního státu, lidských práv a rovněž při prevenci jejich porušování. V obecnější rovině je vzdělání čím dál více vnímáno jako obrana proti rozmachu násilí, rasismu, extremismu, xenofobie, diskriminace a nesnášenlivosti.

Současné evropské klima a revidovaná lisabonská strategie¹ vyzdvihly význam sociální soudržnosti a vrátily ji do centra evropské politické agendy. Rozvoj a podpora aktivního občanství jsou zásadní součástí evropských strategických dokumentů, přičemž je kladen důraz na hodnoty, reprezentativní demokracii a občanskou společnost. Podpora občanského vzdělávání ve škole je dlouhodobým cílem evropské spolupráce v oblasti vzdělávání. Sociální a občanské kompetence patří mezi osm klíčových kompetencí určených v roce 2006 Evropským parlamentem a Radou Evropské unie jako zásadní pro

¹ Lisabonská strategie byla přijata v roce 2000 s cílem vytvořit z Evropské unie do roku 2010 „nejdynamičtější a nejkonkurenceschopnější ekonomiku světa založenou na znalostech, schopnou udržitelného hospodářského růstu, vytváření více kvalitních pracovních příležitostí a zachovávající sociální soudržnost“. V roce 2004 byla strategie zrevidována, ČR přijala v září 2005 Národní Lisabonský program pro plnění revidované Lisabonské strategie.

občany žijící ve společnosti založené na znalostech.² Podpora spravedlnosti, sociální soudržnosti a aktivního občanství prostřednictvím školního vzdělávání je také jedním z hlavních cílů tohoto desetiletí v kontextu **Strategického rámce pro evropskou spolupráci ve vzdělávání a odborné přípravě (ET 2020)**.³

Po teroristických útocích v Paříži a Kodani v roce 2015 vyzvali ministři školství a Evropská komise podepsáním **Pařížské deklarace**⁴ k přijetí opatření na evropské, národní, regionální a místní úrovni s cílem posílit úlohu vzdělávání při podpoře občanství a společných hodnot svoboda, tolerance a nediskriminace. Zdůrazňuje se také potřeba posílit sociální soudržnost a pomoci mladým lidem stát se odpovědnými, otevřenými a aktivními členy rozmanité a inkluzivní evropské společnosti. Deklarace definuje společné cíle pro členské státy a naléhavě vyzývá EU, aby zajistila sdílení nápadů a osvědčených postupů. Z VDO se tak stala klíčová priorita evropské spolupráce v oblasti vzdělávání a odborné přípravy. Akce na úrovni EU a členských států se zaměřují na čtyři oblasti uvedené v Pařížské deklaraci, zdůrazňující důležitost vzdělání občanů.

- 1) Zajistit, aby děti a mládež získaly sociální, občanské a mezikulturní kompetence skrze podporu demokratických hodnot a základních práv, sociálního začleňování, nediskriminace a aktivního občanství.
- 2) Posílení kritického myšlení a mediální gramotnosti.
- 3) Podpora vzdělávání znevýhodněných dětí a mladých lidí.
- 4) Podporovat mezikulturní dialog prostřednictvím všech forem učení ve spolupráci s dalšími příslušnými politikami a zainteresovanými stranami.

Další dokumenty EU zveřejněné v poslední době obsahují závěry Rady pro vzdělávání, které se zaměřují na konkrétní otázky souvisejících s VDO, jako například na prevenci a boj proti násilné radikalizaci mladých lidí (Rada Evropské unie, 2016a), rozvoj mediální gramotnosti a kritického myšlení prostřednictvím vzdělávání a odborné přípravy (Rada Evropské unie, 2016b) a začlenění rozmanitosti do kvalitního vzdělání pro všechny (Rada Evropské unie, 2016).

Během posledních desetiletí prosazovaly VDO, včetně provádění výzkumu v této oblasti, nejrůznější mezinárodní organizace **Rada Evropy** například nedávno zveřejnila výsledky svého druhého sledování využívání Charty vzdělávání pro demokratické občanství a vzdělávání v oblasti lidských práv, která byla přijata všemi členy EU v květnu 2010 (podrobněji o výzkumu viz bod 1.2.). Kromě toho Rada Evropy v roce 2016 zveřejnila *Referenční rámec: Kompetence pro demokratickou kulturu*. **UNESCO** rovněž aktivně propaguje myšlenku občanského vzdělávání prostřednictvím *Modelu globálního občanského vzdělávání*. A konečně, **Mezinárodní sdružení pro hodnocení výsledků ve vzdělávání** (IEA) v roce 2016 provedlo čtvrtý průzkum sociálních a občanských kompetence (Schulz, IEA, 2016), jehož cílem bylo zjistit, do jaké míry mladí lidé jsou připraveni převzít svou roli občanů.

Aktivní občanství se tak objevuje ve všech mezinárodních strategických dokumentech na nejvyšší úrovni, stejně jako například zaměstnatelnost. Je patrné, že v současné době je vzdělávání směřující k aktivnímu demokratickému občanství natolik potřebné, aby mu klíčoví aktéři na poli vzdělávání věnovali mimořádnou pozornost a bylo jednou z národních vzdělávacích priorit.

Na globální úrovni se vztahem mezi aktivním občanstvím a celoživotním učením zabývá **Institut celoživotního vzdělávání UNESCO**⁵. V jeho pojetí aktivní občanství není jenom výsledkem vzdělávání,

² Recommendation 2006/962/EC of the European Parliament and of the Council of 18 December on key competences for lifelong learning, OJ L 394, 30. 12. 2006.

³ Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training ('ET 2020'), OJ C 119, 28. 5. 2009.

⁴ Celým názvem „Declaration on Promoting citizenship and the common values of freedom, tolerance and non-discrimination through education“ (březen 2015).

⁵ <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001864/186431e.pdf> (citováno 11. 11. 2017).

ale také jeho podmínkou – je potřeba aktivních občanů, kteří svobodně sebeurčují a utváří své životy, kteří mají motivaci k dalšímu vzdělávání a dalšímu rozvoji sebe sama i společnosti.

S tímto vědomím přijala v roce 2006 Rada a Evropský parlament „**Evropský rámec o klíčových schopnostech pro celoživotní učení**“⁶. Tento rámec identifikuje a definuje klíčové kompetence, které občané potřebují harmonicky rozvíjet pro své osobní naplnění, sociální začlenění, aktivní občanství a zaměstnatelnost. Patří mezi ně osm kompetencí:

1. Komunikace v mateřském jazyce
2. Komunikace v cizích jazycích
3. Matematická schopnost a základní schopnosti v oblasti vědy a technologií
4. Schopnost práce s digitálními technologiemi
5. Schopnost učit se
6. **Sociální a občanské schopnosti**
7. Smysl pro iniciativu a podnikavost
8. Kulturní povědomí a vyjádření

Téma rozvoje aktivního demokratického občanství zůstává prioritou na evropské úrovni, zejména prostřednictvím dlouhodobých aktivit jedné z pracovní skupiny **Evropské komise pro vzdělávání a odbornou přípravu 2020 (ET2020)** s názvem „Podpora občanství a společných hodnot svobody, tolerance a nediskriminace prostřednictvím vzdělávání“.

Rada Evropy podporuje lidská práva a demokracii prostřednictvím vzdělávání jako prostředek budování společností žijících vedle sebe v míru, kde je respektována lidská důstojnost všech lidí. Koncept Rady Evropy se nazývá **Výchova k demokratickému občanství a lidským právům (VDO-VLP)**. S přijetím **Charty o VDO-VLP** (Doporučení Výboru ministrů CM/Rec (2010)7)⁷ se členské státy zavázaly „k tomu, že poskytnou všem osobám na svém území příležitost vzdělávat se za demokratické občanství a vzdělávání v oblasti lidských práv“. V pojetí Rady Evropy a Charty „Výchova k demokratickému občanství“ znamená vzdělávání, školení, šíření povědomí, informování, praktiky a aktivity, jež studujícím poskytují znalosti, dovednosti a porozumění a rozvíjejí jejich postoje a chování tak, aby byli schopni uplatňovat a hájit svá demokratická práva a povinnosti ve společnosti, ctít rozmanitost a sehrávat aktivní úlohu v demokratickém životě, s ohledem na prosazování a ochranu demokracie a právního státu. Charta⁸ konkrétně uvádí, že ve všech oblastech vzdělávání by měly členské státy prosazovat postoje a vyučovací metody, jejichž cílem je učit se společně žít v demokratické a multikulturní společnosti a umožňovat studujícím získávat znalosti a dovednosti potřebné k prosazování sociální soudržnosti, oceňování rozmanitosti a rovnosti, uvědomování si rozdílů – zejména mezi jednotlivými náboženskými a etnickými skupinami, k urovnávání sporů a konfliktů nenásilným způsobem se vzájemným respektem k právům jednotlivých stran a zároveň k boji proti všem formám diskriminace a násilí, zejména šikaně a pronásledování. Pro školy Charta výslovně navrhuje, že praxe a aktivity při vyučování by se měly řídit hodnotami a zásadami demokratických a lidských práv a žáky by měly podporovat ve zmocňování a aktivní participaci. Jedním z cílů VDO-VLP je dosáhnout toho, aby žáci byli připraveni k aktivnímu jednání ve společnosti ve smyslu obrany a prosazování lidských práv, demokracie a právního státu. Ve školách by se měla prosazovat demokratická správa coby žádoucí a prospěšná metoda správy jako taková a zároveň coby praktický prostředek učení a poznávání demokracie a respektu k lidským právům. Charta doporučuje členským

⁶ http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/documents/publications/keycomp_cs.pdf (citováno 11. 11.2017).

⁷ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cf01f (citováno 11. 11. 2017).

⁸ *Charta Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům*. Rada Evropy, 2010. Dostupné na:

http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/5622ff74c528421dcaa4a039b311d82c133485a8_uploaded_cov2012-charta.pdf

státům začlenit VDO-VLP do osnov formálního vzdělávání na předškolní, základní a středoškolské úrovni stejně jako do všeobecného a profesního vzdělávání a školení. V těchto osnovách by se DO-VLP měla nadále podporovat, revidovat a aktualizovat, aby se zajistila relevance a udržitelnost této oblasti. Ačkoli je Charta nezávazným právním nástrojem, vymezuje jedinečný společný evropský rámec, v němž lze VDO a její obsahy diskutovat, porovnávat národní přístupy a společně je aktualizovat.

Dále byla na konferenci ministrů školství zemí Rady Evropy podepsána tzv. Bruselská deklarace⁹, kde ministři přivítali nový **Referenční rámec Kompetence pro demokratickou kulturu** vypracovaný Radou Evropy a zavázali se, že zvýší účinnost VDO-VLP na všech úrovních vzdělávání a odborné přípravy.

1.2 Monitoring zahraničních zkušeností ohledně implementace Výchovy demokratického občana / Občana v demokratické společnosti do vzdělávání

Rada Evropy: Zpráva o stavu VDO-VLP v Evropě 2017

Následující přehled shrnuje závěry „Zprávy o stavu vzdělávání k občanství a lidským právům v Evropě“,¹⁰ v níž jsou zhodnoceny úspěchy a nedostatky v této oblasti a ve které jsou doporučeny priority pro budoucí činnosti. Výzkum je součástí opatření navazujících na závěry 25. konference ministrů školství Rady Evropy (Brusel 2016), která podpořila vývoj dlouhodobé strategie pro soudržnější a komplexnější přístup ke vzdělávání pro demokratické občanství a lidská práva na evropské úrovni a požádala Radu Evropy, aby navrhla způsoby zvyšování dopadu Charty¹¹.

Toto tzv. přezkoumání významu Charty je také součástí příspěvku Rady Evropy k světovému programu OSN zaměřeného na vzdělávání v oblasti lidských práv, k Vzdělávací agendě 2030 a k Pařížské deklaraci o prosazování občanství a společných hodnot svobody, tolerance a nediskriminace prostřednictvím vzdělávání, která byla přijata členskými státy EU v roce 2015.

Mezi lety 2012 a 2016 došlo k výraznému pokroku ve 40 zemích, které se průzkumu zúčastnily: VDO-VLP posílila v Evropě svůj význam. Zejména je vzdělání stále více uznáváno jako základní odpověď na výzvy, kterým čelí naše společnost.

Zpráva formuluje 10 doporučení pro VDO, z nichž mnohá směřují do oblasti kurikula:

1. Zahrnout VDO mezi prioritní oblasti vzdělávání, politiky mládeže a dětí a podpořit ji dostatečnými finančními zdroji.
2. Zajistit vyvážené poskytování VDO v různých oblastech a typech vzdělávání, se zvláštním zaměřením na odborné vzdělávání a přípravu učitelů.
3. Posílit uznání jak práce vykonané v této oblasti odborníky ze vzdělávání, tak práce občanské společnosti včetně mládežnických organizací.
4. Plně využívat dostupné údaje a podporovat systematické hodnocení účinnosti vzdělávacích programů, včetně veřejných diskusí a rozsáhlých konzultací.
5. Zajistit VDO pevnou pozici ve vzdělávacích kurikulech a vytvořit vhodné nástroje pro hodnocení s cílem posílit postavení VDO a současně se vyhnout nástrahám standardizovaných testů.

⁹ Podrobněji na:

https://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjfr7a9-cXXAhXQ5qQKHUYoCeAQFggxMAE&url=https%3A%2F%2Frm.coe.int%2F16806b9402&usg=AOvVaw0tg4VkJXa_rOA8NQqkHDqTS (citováno 11. 11. 2017).

¹⁰ Kompletní zpráva dostupná na: <https://www.coe.int/en/web/edc/report-on-the-state-of-citizenship-and-human-rights-in-europe> (citováno 11. 11. 2017).

¹¹ Míněno Charty Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům, ke které se přihlásila na konferenci v roce 2010 i ČR.

6. Posílit spolupráci mezi státními orgány a občanskou společností.
7. Podporovat a rozšiřovat mezinárodní spolupráci.
8. Shromažďovat a propagovat příklady osvědčených postupů, které ilustrují význam VDO v každodenním životě.
9. Zvýšit prosazování Charty všemi zainteresovanými stranami, včetně příkladů toho, jak lze tuto Chartu uplatňovat.
10. Dále přezkoumávat Chartu, podpořit rozvoj strategických cílů na příštích pět let a usnadnit vypracování národních ukazatelů/referenčních kritérií/priorit, které umožní zhodnotit dosažený pokrok.

Eurydice: Vzdělávání k občanství ve školách v Evropě 2017

Evropská informační síť Eurydice zmapovala VDO v Evropě již v roce 2005¹² a v roce 2012¹³, ale následující odstavce se budou zabývat aktuálním šetřením z roku 2016, které bylo zveřejněno na podzim 2017¹⁴.

VDO je ve zkoumaných evropských zemích realizována třemi základními způsoby: samostatný předmět, integrace vzdělávacího obsahu do jiného předmětu, průřezové téma. Zmíněné různé přístupy mohou být vzájemně kombinovány. Většina evropských zemí realizuje obsah VDO formou povinného vyučovacího předmětu a zároveň průřezového tématu (23 ze zkoumaných 42). Vymezeny jsou čtyři klíčové cíle výchovy k občanství: vést k osvojení politické gramotnosti, rozvíjet kritické myšlení a analytické schopnosti, rozvíjet postoje a hodnoty, podpora aktivní účasti na školním životě a/nebo v místní komunitě. Součástí občanských kompetencí je efektivní a konstruktivní interakce s druhými, kritické myšlení, odpovědné chování, demokratické chování (Eurydice 2017, s. 11).

Většina zemí pokrývá zmiňované kompetence na všech úrovních vzdělávání. Jiné kompetence, jako např. kreativita, se obvykle rozvíjejí v primárním vzdělávání a nižší úrovni sekundárního vzdělávání zatímco kritické myšlení a analytické dovednosti se více kultivují ve vyšší úrovni sekundárního vzdělávání. Velká většina zemí se dominantně zabývá tématem respektu - ať už obecným respektem k různým názorům, jiným kulturám a náboženstvím nebo k lidským právům.

Je zajímavé, že zatímco lidská práva jsou tématem, které se řeší ve všech stupních vzdělávání, kurikula usilují o podporu pocitu sounáležitosti se širší komunitou především během primárního vzdělávání. Mezi nejčastěji výslovně uváděné politické kompetence jsou řazeny znalosti politických institucí.

Zpráva ukazuje, že většina evropských zemí se při vzdělávání k demokracii neomezuje pouze na obecné vzdělávací cíle, ale rozepisují konkrétní cíle (30 ze 42 vzdělávacích systémů) nebo očekávané výstupy (28). Nejméně 19 evropských zemí kombinuje v kurikulech všechny tři přístupy k implementaci výchovy k demokratickému občanství: zařazení mezi obecné cíle vzdělávání, zařazení do specifických cílů a zařazení do výsledků učení.

Postavení a účel průřezových témat je často stanoven v národních kurikulech v obecné charakteristice věnující se průřezovým tématům, tedy v sekcích, které se netýkají konkrétních témat. Alternativně jsou doporučení k realizaci průřezového tématu VDO uváděny podrobněji v dalších tematických strategických dokumentech nebo oběžnících, které doplňují vzdělávací osnovy. Například v Rakousku

¹² *Výchova k občanství ve školách v Evropě*. Eurydice, 2005. Dostupné z: <http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=28935&view=3711> (citováno 11. 11. 2017).

¹³ *Výchova k občanství v Evropě*. Eurydice, 2012. Dostupné z: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/139CS_HI.pdf (citováno 11. 11. 2017).

¹⁴ *Citizenship Education at School in Europe*. Eurydice, 2017. Dostupné z: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/images/6/68/215_EN_Citizenship_2017_N.pdf (citováno 11. 11. 2017).

představuje VDO průřezový vzdělávací princip pro všechny typy škol, ročníky a předměty, a je popsáno v obecném nařízení „Občanské vzdělávání ve školách“. I Německo nabízí jedinečný přístup. Existuje zde několik dokumentů (pro lidská práva, mezikulturní vzdělávání, vzdělávání v oblasti demokracie, mediální gramotnost a historické občanské vzdělávání), které platí pro všechny spolkové země, přestože vzdělávací kurikula jsou v kompetenci jednotlivých spolkových zemí. Vzdělávání k demokratickému občanství tak představuje společné průřezové téma pro celý německý vzdělávací systém a spolkové země ho musejí realizovat bez výjimky.

Zatímco průřezový přístup k VDO je často spojen s jinými přístupy (samostatný předmět nebo integrované téma), šest evropských vzdělávacích systémů řeší tuto oblast pouze definováním průřezových cílů. Například v Belgii (ve vlámské části) se o tom, jakým způsobem se ve škole budou naplňovat cíle VDO, kolektivně rozhoduje pedagogický sbor dané školy. V Portugalsku jsou průřezové cíle realizovány prostřednictvím společných projektů školy a místní komunity. Některé země mají pro realizaci průřezového tématu VDO určenu konkrétní časovou dotaci.

Pokud je VDO definována jako průřezové téma vyšší úrovně sekundárního vzdělávání, je ve velké většině zkoumaných zemí určeno také pro odborné vzdělávání. Ve čtyřech zemích je však prostor pro průřezová témata týkající se VDO ve srovnání se všeobecným vzděláním redukován.

Shrnutí zkušeností ze zahraničí ukazuje, že nejúčinnějším způsobem výchovy k občanství je zapojování žáků do rozhodovacích procesů, podporování jejich aktivní participace v životě třídy, školy i místní komunity, propojování života školy s životem místní komunity a spolupráce školy se správními orgány a institucemi i s dalšími sociálními partnery. Klíčovým prvkem pro účinnou VDO je rozvíjení demokratické atmosféry ve třídě a škole a vytváření příležitostí k aktivní participaci žáků.

2. Pojetí Výchovy demokratického občana / Občana v demokratické společnosti v současných českých kurikulárních dokumentech

2.1 Analýza pojetí Výchovy demokratického občana / Občana v demokratické společnosti v současných kurikulárních dokumentech a návaznost na strategické dokumenty

Průřezová témata v kurikulu reprezentují aktuální problémy současného světa a umožňují propojování vzdělávacích oborů a oblastí. Průřezová témata jsou součástí rámcových vzdělávacích programů pro základní vzdělávání, pro gymnaziální vzdělávání a pro střední odborné vzdělávání. Vzdělávání k demokracii je v průřezových tématech zastoupeno následujícím způsobem:

- RVP ZV: průřezové téma Výchova demokratického občana
- RVP G: průřezové témata vztahující se explicitně k problematice demokracie zařazeno není
- RVP SOV: průřezové téma Občan v demokratické společnosti

Pro realizaci průřezových témat není v rámcových vzdělávacích programech určena časová dotace, ta se čerpá předmětové/oborové časové dotace a/nebo z disponibilní časové dotace.

Nezařazení VDO do RVP mateřských škol a gymnázií je s ohledem na důležitost tématu, strategické a koncepční mezinárodní dokumenty a následnému rozvíjení zcela nesystémovým krokem. Zároveň je ale nutné zmínit to, že problematika VDO-VLP má výrazný přesah i k dalším průřezovým tématům, kterými jsou například Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Mediální výchova, ale i další.

RVP PV stanovuje elementární vzdělanostní základ, na který navazuje základní vzdělávání. Mezi rámcové cíle předškolního vzdělávání patří „osvojení základů hodnot, na nichž je založena naše společnost“ a „získání osobnostních postojů.“ Obdobné činnosti a občanské kompetence se problematiky VDO dotýkají v těchto částech, kdy dítě:

- chápe, že se může o tom, co udělá, rozhodovat svobodně, ale že za svá rozhodnutí také odpovídá
- má smysl pro povinnost ve hře, práci i učení; k úkolům a povinnostem přistupuje odpovědně; váží si práce i úsilí druhých
- se zajímá o druhé i o to, co se kolem děje; je otevřený aktuálnímu dění
- má základní dětskou představu o tom, co je v souladu se základními lidskými hodnotami a normami i co je s nimi v rozporu, a snaží se podle toho chovat
- spoluvytváří pravidla společného soužití mezi vrstevníky, rozumí jejich smyslu a chápe potřebu je zachovávat
- si uvědomuje svá práva i práva druhých, učí se je hájit a respektovat; chápe, že všichni lidé mají stejnou hodnotu
- ví, že není jedno, v jakém prostředí žije, uvědomuje si, že se svým chováním na něm podílí a že je může ovlivnit

Tyto cíle a kompetence směřují k VDO a nepřímo tak staví průřezovému tématu na základních školách jakési základy. Ovšem situace, kdy PT VDO není explicitně pojmenovanou součástí RVP PV, je nesystémová. V porovnání se zahraničím je obsah předškolního vzdělávání souvisejícího s VDO v ČR poměrně chudý. Například v USA a Velké Británii se v předškolních zařízeních už od 70. let 20. století prosazuje přístup *Filozofie pro děti* Matthewa Lipmana (Philosophy for Children), který učí děti dialogu, kladení otázek a základům kritického myšlení. Nebo v Německu se v 90. letech 20. století objevují tzv. Persona Dolls – panenky se specifickou charakteristikou a osobním příběhem, prostřednictvím kterých mohou učitelé dětem blízkou formou (povídání s panenkou) vysvětlovat situace současné doby (rozmanitou společnost, různá náboženství, handicap apod.). Tento přístup do ČR nově přináší program Varianty Člověka v tísni.¹⁵

V **RVP ZV** je PT **Výchova demokratického občana** jedním z šesti průřezových témat. Všechna průřezová témata jsou zpracována podle jednotné osnovy. Obsahují charakteristiku PT, kde je popsán význam a postavení tématu v základním vzdělávání. Dále je vyjádřen vztah ke vzdělávacím oblastem a přínos průřezového tématu k rozvoji osobnosti žáka jak v oblasti vědomostí, dovedností a schopností, tak v oblasti postojů a hodnot. Obsah průřezových témat doporučený pro základní vzdělávání je rozpracován do tematických okruhů, kdy každý tematický okruh obsahuje nabídku témat (činností, námětů):

- Občanská společnost a škola
- Občan, občanská společnost a stát
- Formy participace občanů v politickém životě
- Principy demokracie jako formy vlády a způsobu rozhodování

Výběr témat a způsob jejich zpracování do ŠVP a zpracování v učebních osnovách je v kompetenci školy. Průřezové téma je možné realizovat jako součást vyučovacího předmětu (integrace do předmětu) nebo také jako samostatný vyučovací předmět. Častá je také realizace prostřednictvím samostatných projektů, seminářů a kurzů.

PT Výchova demokratického občana má vybavit žáka základní úrovní občanské gramotnosti. Při jeho realizaci lze využít nejen tematické okruhy, ale i zkušenosti a prožitky žáků, kdy celkové klima školy (vztahy mezi všemi subjekty vzdělávání založené na spolupráci, partnerství, dialogu a respektu) vytváří demokratickou atmosféru třídy, sloužící jako „laboratoř demokracie“. PT VDO má blízkou vazbu především ke vzdělávací oblasti Člověk a společnost, v níž jsou tematizovány principy demokracie a demokratického rozhodování a řízení, lidská a občanská práva, ve kterých se klade důraz na

¹⁵ Více viz <https://www.varianty.cz/projekty/57-persona-dolls-panenky-s-osobnosti> (citováno 11. 11. 2017).

participaci jednotlivců – občanů na společenském a politickém životě demokratické společnosti. Ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět se uplatňuje PT VDO v tématech zaměřených na vztah k domovu a vlasti.

Pro zvýšení kvality výuky, plánování a hodnocení průřezových témat na základních školách a gymnáziích byla vytvořena ucelená metodická podpora s názvem *Doporučené očekávané výstupy (DOVy)*¹⁶. Tyto DOVy jsou „mostem“ mezi pojetím průřezových témat a specifickými potřebami praxe. DOVy pomáhají konkretizovat vědomosti, dovednosti, hodnoty a postoje, které si mají žáci prostřednictvím dílčích témat a činností osvojit. Jsou formulovány jako očekávané výstupy, proto mohou pomoci zprostředkovat začlenění PT do vzdělávacích oblastí. Doporučené očekávané výstupy PT VDO jsou zpracovány pro všechny tematické celky a jsou zvláště vymezeny pro 1. stupeň ZŠ a pro 2. stupeň ZŠ. Dalším podpůrným materiálem je konkretizace dílčích tematických okruhů, kde jsou k doporučeným očekávaným výstupům připravena velmi konkrétní témata, náměty, případně i aktivity a metody pro realizaci průřezových témat. Tato konkretizace je aktuálně zpracována pro tyto tematické okruhy:

- Občanská společnost a škola¹⁷
- Občan, občanská společnost a stát¹⁸

V **RVP G** je obsah průřezových témat rozpracován do tematických okruhů, které obsahují nabídku témat (činností, námětů). Všechny tematické okruhy jsou povinné (škola musí zařadit do svého ŠVP všechny tematické okruhy), hloubka, rozsah (výběr témat) a formy jejich realizace jsou zcela v kompetenci školy a konkretizují se v ŠVP. Průřezová témata lze realizovat jako součást vzdělávacího obsahu vyučovacích předmětů, je možné jim věnovat samostatné projekty, semináře, kurzy, besedy apod., případně je lze realizovat jako samostatný vyučovací předmět. Uvedené formy lze libovolně kombinovat. **Průřezové téma VDO není do v RVP G zařazeno.**

V **RVP SOV** se PT **Občan v demokratické společnosti** zaměřuje na vytváření a upevňování takových postojů a hodnotové orientace žáků, které jsou potřebné pro fungování a zdokonalování demokracie. Nejde však pouze o postoje, hodnoty a jejich preference, ale také o budování občanské gramotnosti žáků, tj. osvojení si faktické, věcné a normativní stránky jednání odpovědného aktivního občana. VDO se zde netýká jen společenskovední oblasti vzdělávání, v níž se nejvíce realizuje, ale prostupuje celým vzděláváním a nezbytnou podmínkou její realizace je také demokratické klima školy, otevřené k rodičům a k širší občanské komunitě v místě školy. Výchova k odpovědnému a aktivnímu občanství v demokratické společnosti zahrnuje vědomosti a dovednosti z těchto oblastí:

- osobnost a její rozvoj;
- komunikace, vyjednávání, řešení konfliktů;
- společnost – jedinec a společenské skupiny, kultura, náboženství;
- historický vývoj (především v 19. a 20. století);
- stát, politický systém, politika, soudobý svět;
- masová média;
- morálka, svoboda, odpovědnost, tolerance, solidarita;

¹⁶ *Doporučené očekávané výstupy. Výchova demokratického občana v základním vzdělávání. Metodická podpora.* NÚV, Praha, 2011. Dostupné z:

<https://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=29299&view=4003>

¹⁷ *Podpora pro výuku průřezových témat v základních školách. Výchova demokratického občana. Konkretizace obsahu tematického okruhu Občanská společnost a škola.* NÚV, Praha, 2015. Dostupné z:

<https://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=70440&view=4003>

¹⁸ *Podpora pro výuku průřezových témat v základních školách. Výchova demokratického občana. Konkretizace obsahu tematického okruhu Občan, občanská společnost a stát.* NÚV, Praha, 2016. Dostupné z:

<https://diifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=76550&view=4003>

- potřebné právní minimum pro soukromý a občanský život.

Těžiště realizace PT VDO na středních odborných školách spočívá v důsledně a promyšleně prováděné etické výchově, vedoucí k občanským ctnostem, ve vytvoření demokratického klimatu školy (např. dobré přátelské vztahy mezi učiteli a žáky a mezi žáky navzájem), v náležitém rozvržení prvků PT do jednotlivých částí školního vzdělávacího programu včetně plánované činnosti žáků mimo vyučování, v cílevědomém úsilí o dobré znalosti a dovednosti žáků, v promyšleném a funkčním používání strategií výuky, např. používání aktivizujících metod a forem práce ve výuce, v realizaci mediální výchovy.

Významným strategickým materiálem reflektujícím význam VDO je *Návrh usnesení Poslanecké sněmovny k občanskému vzdělávání z 4. 12. 2014*¹⁹, ve kterém se mimo jiné podtrhuje klíčový význam občanského vzdělávání v demokratickém duchu pro udržitelnost svobodného a demokratického právního státu v České republice, ve kterém se zdůrazňuje, že cílem občanského vzdělávání je vychovávat svobodné občany, tedy občany, kteří jsou schopni vlastního kritického úsudku o veřejných záležitostech, kteří jsou nakloněni osobnímu aktivnímu zapojení do veřejného dění a respektují při tom základní lidská a politická práva ostatních občanů a ve kterém je vyjádřeno, že občanské vzdělávání v České republice musí být založeno na demokratických principech, kterými rozumí zákaz indoktrinace, prezentaci kontroverzních témat z více různých úhlů pohledu a podporu samostatného myšlení občanů.

Dalším důležitým strategickým materiálem, který se věnuje VDO a jeho využívání a který by českému pojetí v rámci PT mohl pomoci, je *Model kompetencí potřebných k efektivnímu zapojení do demokratické kultury*²⁰, přijatý v rámci Deklarace z 25. konference ministrů školství států Rady Evropy, konané na jaře 2016 v Bruselu jako první část rozsáhlého projektu Rady Evropy, který navazuje na přijatou Chartu VDO-VLP a který si klade za cíl podpořit rozvoj těchto kompetencí u dětí a mládeže. Tento model definuje kompetence, které si žáci potřebují osvojit, aby se mohli účinně zapojit do demokratického života a žít ve vzájemném respektu. Cílem modelu je poskytovat informace potřebné k dalšímu rozvoji vzdělávání k demokratickému občanství, pomáhat vzdělávacím systémům účinně připravovat žáky pro život s důrazem na demokratické hodnoty. Podrobnější informace o modelu uvádí Centrum občanského vzdělávání FHS UK²¹.

Aktuálně je v gesci ministra pro lidská práva připravován *Základní rámec občanského vzdělávání*, který představuje občanské vzdělávání jako nástroj posilování demokracie, a to jak na úrovni škol, tak na úrovni společnosti jako takové. Tento materiál má být předložen ke schválení vládě, následně by měl být rozpracován formou akčního plánu. Lze očekávat, že z rámce, nebo akčního plánu vyplynou doporučení směrem k úpravě kurikula (a to nejen v oblasti PT VDO, ale také směrem k podmínkám ve škole s akcentem na kulturu školy, žákovskou participaci apod.)

*Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020*²² mezi své základní vize zařazuje rozvoj aktivního občanství vytvářející předpoklady pro solidární společnost, udržitelný rozvoj a demokratické vládnutí. Cíle vzdělávání se nesmí omezit na znalosti, ale musí zahrnout i popis očekávané úrovně

¹⁹ *Návrh usnesení Poslanecké sněmovny k občanskému vzdělávání*. Poslanecká sněmovna PČR, 2014. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sd.sqw?cd=1700&o=7> (citováno 11. 11. 2017).

²⁰ *Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies*. Executive summary. Council of Europe, 2016. Dostupné z: <https://rm.coe.int/16806ccc0c>. ČESKÝ PŘEKLAD *Model kompetencí potřebných pro demokratickou kulturu. Soužití rovných s rovnými v kulturně rozmanitých demokratických společnostech. Shrnutí*. Rada Evropy, 2016. Překlad a redakce Centrum občanského vzdělávání, 2017. Dostupné z: [http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/821/COV_CDC-model_web\[dot\]pdf](http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/821/COV_CDC-model_web[dot]pdf) (citováno 11. 11. 2017).

²¹ Dostupné z: <http://www.obcanskevzdelavani.cz/publikace> (citováno 11. 11. 2017).

²² *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020*. MŠMT, 2014. Dostupné z: http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/strategie-2020_web.pdf (citováno 11. 11. 2017).

širších dovedností a postojů vytvářejících předpoklady pro aktivní občanství, udržitelný rozvoj a demokratické vládnutí.

*Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR 2015-2020*²³ mimo jiné uvádí, že je potřeba provést obsahové úpravy rámcových vzdělávacích programů ve středním vzdělávání tak, aby podpořily občanské vzdělávání založené na demokratických principech, výchově k uvědomělému občanství, podílení se na veřejných záležitostech a respektování lidských práv. To jasně odkazuje na možnou revizi PT VDO.

*Strategický rámec Česká republika 2030*²⁴ uvádí, že vzdělávací systém musí rozvíjet kognitivní schopnosti a praktické kompetence pro nakládání se světem, poskytovat všeobecné vzdělání a rozvíjet dovednosti, jak se znalostmi pracovat (etiku, logiku, systémové a kritické myšlení). Rozšiřovat se musí i rozmanitostí aktivních a participativních vzdělávacích postupů a metod, a to s ohledem na budoucí zapojení jedince do společnosti. V materiálu se uvádí, že bude provedena revize obsahu kurikulárních dokumentů a důležité místo v nich zaujme aktivní občanský, profesní i osobní život – zvládání a ovlivňování změn a porozumění vzájemné propojenosti společenských a přírodních, lokálních a globálních, minulých a budoucích procesů a aktivizující participativní metody zaměřené na vlastní iniciativu žáků. Dále se zde uvádí, že vzdělávání nemá sloužit pro přípravu pracovní síly pro aktuální potřeby zaměstnavatelů, naopak cílem má být rozvoj kompetencí pro aktivní občanský, profesní i osobní život.

*Koncepce podpory mládeže na období 2014-2020*²⁵ je plně kompatibilní s evropským rámcem, kde na základě současných poznatků o situaci mládeže existují tři všeobecné a propojené cíle úzce související se sociální agendou: 1. vytvořit více příležitostí pro mládež ve vzdělávání a zaměstnanosti; 2. zlepšit přístup mladých lidí k rozhodovacím procesům a podpořit plnou participaci mladých lidí na životě ve společnosti a 3. podporovat vzájemnou solidaritu mezi společnostmi a mladými lidmi včetně mezigeneračního dialogu. Prioritou je také podpora dobrovolnictví mladých lidí, které stimuluje aktivní a zodpovědné občanství a přispívá k soudržnosti společnosti prostřednictvím vytváření vazeb důvěry a solidarity.

Jedním z materiálů vztahujících se k výchově demokratického občana je také *Koncepce přípravy občanů k obraně státu*²⁶, kde je uvedeno, že žáci mají v rámci vzdělávání získávat základní informace o současném bezpečnostním prostředí, o výhodách členství ČR v mezinárodních bezpečnostních a politicko-vojenských organizacích, o principech obrany státu a o úloze ozbrojených složek při zajišťování obrany státu a při řešení krizí nevojenského charakteru. Zároveň se mají seznamovat s povinnostmi, které jim, jako občanům ČR, ve vztahu k obraně státu vyplývají z platných právních norem. Příprava občanů k obraně státu má rozvíjet občanské a právní vědomí žáků, má posilovat jejich

²³ *Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015-2020*. MŠMT. Dostupné z:

https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/dlouhodoby-zamer-cr-2015-2020.pdf (citováno 11. 11. 2017).

²⁴ Vzdělávání. In *Strategický rámec Česká republika 2030*. Úřad vlády ČR, 2017. Dostupné z <http://www.cr2030.cz/cile/1-4-vzdelavani/>

²⁵ *Koncepce podpory mládeže na období 2014–2020*. MŠMT, 2014. Dostupné ze <http://www.msmt.cz/mladez/narodni-strategie-pro-mladez> (citováno 11. 11. 2017).

²⁶ *Koncepce přípravy občanů k obraně státu*. Ministerstvo obrany, 2012. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/koncepce-poipravy-obeanu-na-obranu-2013.pdf

smysl pro osobní i občanskou odpovědnost, má motivovat k aktivní a kvalitní účasti na životě demokratické společnosti v souvislosti s plněním úkolů obrany státu.²⁷

*Audit národní bezpečnosti*²⁸ je komplexní materiál schválený vládou ČR věnující se reálné připravenosti ČR čelit tradičním i nově vzniklým bezpečnostním hrozbám. Mezi úkoly s dlouhodobým dopadem zazněl opakovaně požadavek na doplnění témat do rámcových vzdělávacích programů. Jako klíčová témata jsou vymezena: výchova k bezpečnosti, posilování občanské nebo mediální gramotnosti (antropogenní hrozby, přírodní hrozby, hybridní hrozby, působení cizí moci). MŠMT je uvedeno jako jedna z odpovědných institucí v rámci bezpečnostního systému pro eliminaci hrozeb a rizik. Mezi nástroje s výraznou účinností v boji proti působení cizí moci zejména v oblasti dopadů dezinformačních kampaní a podkopávání důvěry v demokratický právní stát a budování vstřícnosti vůči zájmům cizích států je vzdělávání v občanské a mediální gramotnosti. Nedostatečná schopnost státu zajistit kvalitní vzdělávání v oblasti občanské a mediální gramotnosti je uvedena mezi slabými stránkami. Klíčové je posílení základních hodnot, mediální gramotnosti, jednání v krizových situacích. V souvislosti s Akčním plánem Audit národní bezpečnosti požaduje MŠMT posílení vybraných témat v RVP středních škol. Jedná se o následující oblasti: občanská a mediální gramotnost, jednání v krizových situacích, spoluodpovědnost občanů za své bezpečí a kybernetická bezpečnost.

*Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017*²⁹ vymezuje jako jeden ze specifických cílů to, že je potřeba zvyšovat úctu ke stáří, dialog a spolupráci mezi studenty a seniory na základních a středních školách.

*Koncepce boje s korupcí*³⁰ se zavazuje mimo jiné podporovat rozvoj občanské společnosti a účast občanů na rozhodování a správě veřejných záležitostí jako nezbytné součásti funkčního demokratického právního státu. Klíčové je preventivním působení, a to prostřednictvím vzdělávání a podpůrných aktivit zaměřených zejména na oblast základního a středního školství a dále na zaměstnance ve veřejné správě.

*Národní strategie globálního rozvojového vzdělávání, aktualizovaná pro období 2016-2017*³¹ požaduje v rámci revize RVP prověřit začlenění témat globálního rozvojového vzdělávání do průřezových témat a do vzdělávacích oblastí. Hlavním tématem globálního rozvojového vzdělávání týkajícím se PT VDO jsou lidská práva (základní lidská práva, dětská práva a práva seniorů, rovné příležitosti a tolerance k jinakosti, demokracie a dobré vládnutí, rovnost mužů a žen). Mezi nejdůležitější principy globálního rozvojového vzdělávání patří globální zodpovědnost, participace, partnerství, solidarita, vzájemná propojenost, otevřenost a kritické myšlení, sociální spravedlnost, udržitelný rozvoj.

²⁷ K problematice výchovy k obraně státu se vyjádřila Stálá konference asociací ve vzdělávání. Viz *Stanovisko SKAV k současnému způsobu naplňování tématu výchovy k obraně státu na českých školách*. SKAV, 2017. Dostupné z: http://www.zsmltu.cz/skav/wp-content/uploads/2017/03/SKAV_stanovisko_obrana-st%C3%A1tu_def.pdf (citováno 11. 11. 2017).

²⁸ *Audit národní bezpečnosti*. Ministerstvo vnitra, 2016. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/cthh/clanek/audit-narodni-bezpecnosti.aspx> (citováno 11. 11. 2017).

²⁹ *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017*. MPSV. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/nap-pozitivni-starnuti-2013-2017.pdf (citováno 11. 11. 2017).

³⁰ *Vládní koncepce boje s korupcí na léta 2015 až 2017*. Úřad vlády ČR, 2014. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/vladni-koncepce-boje-s-korupci-na-leta-2015-az-2017.pdf (citováno 11. 11. 2017).

³¹ *Národní strategie globálního rozvojového vzdělávání 2011-2015, aktualizovaná pro období 2016-2017*. MZV a MŠMT, 2016. http://www.fors.cz/wp-content/uploads/2012/08/Narodni_strategie_GRV_2016_2017.pdf

2.2 Analýza obsahu Výchovy demokratického občana / Občana v demokratické společnosti v současných kurikulárních dokumentech vzhledem k aktuálnímu stavu poznání (i v mezinárodním kontextu)

V mezinárodním porovnání patří české kurikulum vedle Francie, Chorvatska, Rakouska, Polska, Rumunska a Švýcarska k těm, které popisuje velmi podrobně své obecné cíle (Eurydice 2017). Za zmínku stojí, že země s podrobnějšími popisy obecných cílů VDO mají tendenci mít podrobnější přístup k učebnímu plánu jako celku a specifické cíle včetně očekávaných výstupů v příslušných vzdělávacích osnovách jsou relativně dlouhé a komplexnější. Vedle toho ČR uvádí v PT VDO i méně běžné kompetence.

Současně v českém pojetí PT VDO je zjevné, že se snaží zahrnout mnoho vědních oborů, přístupů a témat, ale uniká mu to základní – orientace na občanské kompetence a na dovednost aktivně participovat. Při výuce VDO se také velmi často učitelé i žáci setkávají s napětím mezi teoretickým ideálem a autentickou zkušeností v realitě (např. při uplatňování demokracie, nebo práva). Do jisté míry v české společnosti stále vládne představa, že by se vzdělávání mělo realizovat pouze v rámci vyučovacích předmětů – v současné době je ale potřeba si uvědomit, že zejména VDO potřebuje „vyjít z lavic“ a orientovat se na místní komunitu, samosprávu, na třídní a školní prostředí, na celoškolní přístup, na demokracii a participaci v praxi a v životě žáků.

PT VDO pracuje s hodnotami demokracie, právního státu a lidských práv. Současně by se měl jeho obsah rozšířit o aktuální hodnotové otázky a reagovat na ně. Např. soužití v kulturně rozmanitých společnostech, informovanost a sociální média v postfaktické době, nebo nekritický populismus staví před žáky výzvy, s nimiž by jim škola mohla pomoci. A to ne v podobě pouhých znalostí, ale formou rozvíjení dovedností a postojů. Což PT VDO umožňuje díky možnosti nejrůznějších způsobů realizace spíš, než samostatný předmět.

Případné duplicity nebo dokonce triplicity v občanském vzdělávání (klíčová kompetence – obsah vzdělávacích oborů – obsah průřezových témat) nejsou vzhledem k závažnosti tématu na škodu, naopak podporují celoškolní přístup. Z představené analýzy jasně vyplývá, že mezinárodní dokumenty doporučují dát VDO prioritu, proto i národní kurikula by měly tuto všeobecně sdílenou potřebu akcentovat. PT VDO umožňuje prohloubit znalosti, schopnosti, postoje a hodnoty, a tím kvalitně rozvíjet občanskou gramotnost tak, aby „občanské vzdělávání“ mohli učitelé realizovat kombinací konstruktivistického modelu vyučování.

2.3 Analýza výsledků výzkumů a podnětů od zainteresovaných aktérů

CIVED 1999, ICCS 2009

Dobrou ilustraci občanské připravenosti českých žáků nabízí mezinárodní srovnání. Mezinárodní asociace pro hodnocení výsledků ve vzdělávání (IEA³²) zrealizovalo již tři mezinárodní studie občanské výchovy, Česká republika byla zapojena do dvou šetření – do výzkumů CIVED (1999; Civic Education Study) a ICCS (2009; The International Civic and Citizenship Study). Můžeme tak nejen porovnávat stav českých žáků s jejich vrstevníky z jiných zemí, ale také sledovat trend vývoje v této oblasti. V České republice se výzkumu zúčastnilo více než 4 600 čtrnáctiletých žáků, celosvětově více než 140 000 žáků.

Pokles zájmu o angažování se ve společnosti a politice dokládá ICCS 2009, podle které mají čeští žáci mírně nadprůměrné občanské znalosti, porovnání s rokem 1999 však ukazuje jeden z nejvýraznějších poklesů ve znalostech celkově. Čeští žáci v porovnání s průměrem studie méně důvěřují politickým

³² Do studie ICCS 2009 bylo zapojeno více než 140 000 žáků z 38 zemí, v České republice se zúčastnilo více než 4 600 žáků osmých ročníků, 1 600 pedagogů a 147 škol. Studie ICCS 2009 navazovala na předchozí studie Civic Education Study (9 zemí, 1971) a CIVED (28 zemí včetně ČR, 1999).

subjektům, méně se zapojují do občanských aktivit ve škole i mimo ni. Plánovaná budoucí účast žáků v národních volbách je výrazně nižší než ve všech ostatních státech (Schulz et al., 2010).

V oblasti znalostí se české děti umístily lehce nadprůměrně, závažné jsou ale rozdíly v úrovni znalostí mezi jednotlivými typy škol (zejména mezi žáky ZŠ a gymnázií; samotné výsledky základních škol byly mírně podprůměrné). Ve srovnání s předcházející studií CIVED (1999) je varovný pokles dosažené úrovně znalostí žáků, který byl jedním z nejvýraznějších mezi posuzovanými státy (pouze Bulharsko vykazovalo větší pokles znalostí než Česká republika).

Žáci deklarují podporu demokratických aktivit podobně jako v jiných zemích. Zdůrazňují zejména svobodu slova, právo volit, zajímají se o společenskou a politickou situaci a životní prostředí, naopak malý zájem je o evropská a mezinárodní témata. I přes deklarovanou rovnost práv je pro více než 40 % českých žáků muž způsobilější k výkonu vysokých politických funkcí než žena a podobná část žáků souhlasí s tím, že prioritou ženy je péče o děti.

Samotné zapojení českých žáků do občanských aktivit ve škole (účast v rozhodování o školních záležitostech, účast ve studentských diskuzích o podstatných tématech apod.) i mimo ni (ekologická organizace, lidskoprávní organizace, skupina dobrovolníků pomáhající místnímu společenství apod.) je téměř ve všech sledovaných oblastech nižší v porovnání s mezinárodním průměrem. Zároveň 80 % žáků je přesvědčeno, že jejich účast na rozhodování školy by napomohla k zlepšení školy, 91 % žáků si myslí, že by přinesla pozitivní změny.

CVVM, PISA, OECD

Jiné průzkumy nabízejí komplexnější pohled a méně jednoznačné výsledky. V pravidelných šetřeních Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM) mezi lety 1990 a 2017 rostl význam hodnot „Pomáhat rozvoji demokracie ve společnosti“ a „Prosazovat politiku mé strany, hnutí“, naopak klesal význam hodnoty „Být dobře informován o dění u nás a ve světě“ (Prudký et al., 2009).

V roce 2010 OECD publikovalo zprávu o trendech výsledků vzdělávání v jednotlivých zemích podle hodnocení PISA (OECD, 2010b). Výsledky českých žáků v matematice i v přírodních vědách vykazovaly největší pokles ze všech sledovaných států, výsledky čtenářské gramotnosti vykazovaly jeden z nejvýraznějších poklesů. Podobný pokles ukazuje také srovnání podle TIMSS (McKinsey, 2010b). Oproti nadprůměrným výsledkům v 90. letech dnes čeští žáci vykazují průměrné výsledky v matematice a v přírodních vědách a podprůměrné ve všech oblastech čtenářské gramotnosti (OECD, 2010a), výsledky v oblasti znalostí jsou zpravidla lepší než v oblasti praktických kompetencí (OECD 2007).

Rada Evropy – nový kompetenční model pro demokratickou kulturu

Kurikulum výchovy k demokracii a výchovy k lidským právům má obsahovat politické a právní, společenské a kulturní, hospodářské, evropské i globální dimenze. Implementace je pak možná prostřednictvím průřezových přístupů, celoškolské kultury a angažovanosti v komunitě. Aktivní občanství se nejlépe učí aktivně, a nikoliv pasivním přednášením. Je nutné žákům nabídnout možnosti a prostor, nabídnout možnost, aby sami zkoumali otázky demokratického občanství a lidských práv, a ne jim říkat, jak myslet nebo jak se mají chovat. O demokratickém občanství se žáci naučí hodně prostřednictvím příkladu svých učitelů a tomu, jak je organizován školní život.

Aktuálním příspěvkem Rady Evropy pro občanské vzdělávání je *model kompetencí pro demokratickou kulturu*³³, který byl představen v roce 2016. Tento model představuje souhrn kompetencí, které si mají žáci osvojit, aby se mohli podílet na demokratické kultuře, a chtějí-li pokojně žít s ostatními v kulturně pestrých demokratických společnostech. Model kompetencí má být využíván pro plánování v oblasti vzdělávání – pro rozvoj učebních plánů, postupů a hodnocení. Dle materiálů Rady Evropy má být tento

³³ *Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies.* Council of Europe, 2016. Dostupné z: <https://rm.coe.int/16806ccc07> (citováno 11. 11. 2017).

model implementován do národních kurikulárních dokumentů a má se z něj vycházet zejména při revizi kurikula. Do modelu je zařazeno 20 kompetencí, které shrnují 55 dílčích deskriptorů. Schéma je vyjádření prostřednictvím tzv. motýla³⁴.

Nejúčinnější způsob VDO probíhá prostřednictvím participace a zkušeností. Tato oblast vzdělávání nemůže být vyučována jako izolovaný předmět, ale mělo být jít o průřezový element. Zpráva například také uvádí, že hodnocení vzdělávání k demokratickému občanství a k lidským právům může být citlivou oblastí, že je důležité rozvíjet formativní metody hodnocení a že je potřeba se v této oblasti vyhnout standardizovanému testování.

2.4 analýza vybraných ŠVP – zadání bude upřesněno

3. Návrh na změnu průřezového tématu **Výchova demokratického občana / Občan v demokratické společnosti** v revidovaných kurikulárních dokumentech

3.1 Návrhy na změny v celkové koncepci vzdělávání (od předškolního po maturitní vzdělávání)

Podpora vzdělávání pro demokratické občanství je jednou z priorit Evropské unie (včetně ET2020), Rady Evropy (model kompetencí pro demokratickou kulturu), UNESCO (Cíle udržitelného rozvoje), OECD i dalších mezinárodních organizací. Význam občanského vzdělávání je zářimován na mezinárodní úrovni například Pařížskou deklarací, na národní pak například Usnesením Poslanecké sněmovny k občanskému vzdělávání. V tomto kontextu je zřejmé, že je zde výrazná poptávka po posílení občanského vzdělávání jako jednoho z nástrojů prevence proti negativním jevům současné (a budoucí) společnosti a že se Česká republika k tomuto úkolu a implementaci do kurikula podepsáním mezinárodních deklarací zavázala. Občanské vzdělávání by mělo být realizováno na úrovni znalostí, dovedností, postojů a hodnot, a také prostřednictvím celoškolského přístupu. Právě v souvislosti s celoškolským přístupem doporučujeme, aby výchova demokratického občana byla zachována jako průřezový prvek kurikula, který postupuje vzdělávacím systémem od předškolního vzdělávání po maturitní vzdělávání.

1. Doporučujeme zachovat **Výchovu demokratického občana / Občana v demokratické společnosti** jako průřezové téma.
2. Doporučujeme doplnit průřezovou výchovu k demokratickému občanství do předškolního kurikula (a to především na úrovni dovedností, postojů a hodnot).
3. Doporučujeme doplnit průřezovou výchovu k demokratickému občanství do gymnaziálního kurikula, kde není paradoxně³⁵ žádné průřezové téma vztahující se k demokratickému

³⁴ *Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies.* Executive summary. Council of Europe, 2016. Dostupné z: <https://rm.coe.int/16806ccc0c>, str. 7. ČESKÝ PŘEKLAD *Model kompetencí potřebných pro demokratickou kulturu. Soužití rovných s rovnými v kulturně rozmanitých demokratických společnostech. Shrnutí.* Rada Evropy, 2016. Překlad a redakce Centrum občanského vzdělávání, 2017. Dostupné z: [http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/821/COV_CDC-model_web\[dot\]pdf](http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/821/COV_CDC-model_web[dot]pdf), str. 7. (citováno 11. 11. 2017).

³⁵ Paradox shledáváme v tom, že v základním a ve středním odborném vzdělávání se průřezové témata zaměřené na demokracii objevuje. Cílovou skupinou gymnaziálního vzdělávání jsou tzv. prvovoliči, proto je příprava na zapojení do demokratických procesů více než žádoucí.

občanství obsaženo.³⁶ Klíčový je akcent na demokratické procesy, participaci na životě školy i v občanském životě a to prostřednictvím celoškolského přístupu.

4. Doporučujeme sjednotit koncept průřezových témat ve všeobecném a odborném vzdělávání (aktuálně je název, koncept i obsah PT Výchova demokratického občana a PT Občan v demokratické společnosti odlišný).
5. Doporučujeme zvážit, na kterých dalších úrovních kurikula je možné podpořit celoškolský přístup potřebný pro rozvoj demokratické kultury (např. obecné cíle vzdělávání, klíčové kompetence, podmínky pro uskutečňování RVP).

3.2 Návrhy na změny v kategoriích cílů

Cíle průřezových témat Výchova k demokratickému občanství a Občan v demokratické společnosti doporučujeme revidovat s ohledem na model kompetencí pro demokratickou kulturu³⁷. Tento model představuje kompetence rozčleněné na hodnoty (3 kompetence), postoje (6 kompetencí), dovednosti (8 kompetencí), znalosti a kritické porozumění (3 kompetence). Těchto 20 kompetencí je pak rozpracováno do cca 170 deskriptorů. Kritický přístup k připraveným deskriptorům a jejich následnou aplikaci do revidovaných cílů průřezového tématu považujeme za klíčovou. Avšak porovnání těchto deskriptorů s kategorií cílů daných průřezových témat výrazně překračuje možnosti a podmínky přípravy této studie. Žádoucí je, aby se na reformulaci kategorií cílů podílela skupina odborníků a také praktiků přímo ze škol.

3.3 Návrhy na změny v kategoriích obsahu (výčtu a obsahu tematických okruhů)

Obsah průřezových témat Výchova k demokratickému občanství a Občan v demokratické společnosti doporučujeme revidovat s ohledem na model kompetencí pro demokratickou kulturu³⁸, viz informace výše. Radou Evropy je doporučováno orientovat se na modelování postojů a chování, demokratické procesy ve třídě, kooperativní výuku, projektovou výuku a učení službou (service learning). Rada Evropy doporučuje zaměřit se na propojení vzdělávání pro demokratickou kulturu se všemi vzdělávacími oblastmi, integrované vyučovací procesy (včetně tandemové výuky). Jako vhodnou oporu pro design kurikula nabízí deskriptory kompetencí pro demokratickou kulturu.

Zároveň doporučujeme zvážit, které vzdělávací obsahy průřezového tématu jsou jednoznačně oborové a které jsou průřezové. Jako průřezové vnímáme především demokratické a participační procesy na úrovni školy, obce i státu. Žádoucí je, aby se na reformulaci obsahu podílela skupina odborníků a také praktiků přímo ze škol.

3.4 Návrhy na změny v kategorii výsledků učení žáků a způsobů hodnocení

Vzhledem k tomu, že nyní nejsou pro průřezová témata stanoveny výsledky učení, není možné v tuto chvíli hovořit o změnách v kategorii výsledků učení žáků, šlo by o zcela nově vytvořený koncept výsledků učení průřezového tématu. Výsledkům učení se mohou blížit tzv. doporučené očekávané výstupy průřezového tématu (DOVy), které jsou pro Výchovu k demokratickému občanství rozpracovány pouze pro základní vzdělávání (zvláště pro první a druhý stupeň ZŠ). Vzhledem ke změnám

³⁶ Sami středoškoláci prostřednictvím České středoškolské unie požadavek na posílení občanského vzdělávání vznesli (Panelová diskuse o vzdělávání, <https://stredoskolskaunie.cz/portfolio/panelova-diskuze-o-vzdelavani>).

³⁷ *Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies.* Executive summary. Council of Europe, 2016. Dostupné z: <https://rm.coe.int/16806ccc07>

³⁸ Celá jedna část projektu Rady Evropy Kompetence pro demokratickou kulturu je zaměřena na implementaci do národních kurikul.

ve společnosti a k modelu kompetencí pro demokratickou kulturu by bylo žádoucí, aby byly DOVy (publikované v roce 2011) podrobeny obsahové revizi. Teprve následně mohou být DOVy využity jako podklad pro formulaci výsledků učení žáků. Vzhledem k absenci DOVů pro RVP G a RVP SOV by však bylo nutné tyto podklady také připravit pro gymnaziální a střední odborné vzdělávání. Zároveň považujeme za nutné podotknout, že ČŠI neprováděla žádné tematické šetření zaměřené specificky na průřezová témata, jejich implementaci v ŠVP, ani jejich realizaci a že nemáme ani informaci, jak jsou DOVy školami využívány.

Vzhledem k tomu, že by ve výchově k demokratickému občanství mělo jít především o demokratické a participační procesy, je ke zvážení, zda může kategorie „výsledky učení žáků“ tomuto procesu výrazně pomoci, nebo zda by zavedení této kategorie bylo kontraproduktivní. S tím je spjatá i otázka, zda a jak by bylo možné tyto výsledky učení (orientované především na rozvoj dovedností, hodnot a postojů) ověřovat a hodnotit.

Rada Evropy pro model kompetencí pro demokratickou kulturu připravuje také průvodce hodnocením. Jako nástroje vhodné pro hodnocení doporučuje například deníkové záznamy, reportáže a další nástroje pro strukturovanou autobiografickou reflexi, pozorování žáků, žákovská portfolia. Jako výrazně rizikové je na mezinárodní úrovni vnímáno standardizované testování občanského vzdělávání.

SEZNAM ZKRATEK

CIVED	The Civic Education Study
ČŠI	Česká školní inspekce
ČR	Česká republika
DOVy	doporučené očekávané výstupy průřezových témat
EU	Evropská unie
ICCS	International Civic and Citizenship Education Study
IEA	The International Association for the Evaluation of Educational Achievement
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
NÚV	Národní ústav pro vzdělávání
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
PISA	Programme for International Student Assessment
PT	průřezové téma / průřezová témata
RVP G	Rámcový vzdělávací program pro gymnázia
RVP PV	Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání
RVP SOV	Rámcový vzdělávací program pro střední odborné vzdělávání
RVP ZV	Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání
SŠ	střední škola
ŠVP	školní vzdělávací program
UNESCO	Organizace OSN pro vzdělávání, vědu a kulturu
VDO	Výchova demokratického občana
VDO-VLP	Výchova k demokratickému občanství a lidským právům
ZŠ	základní škola

INFORMAČNÍ ZDROJE

Audit národní bezpečnosti. Ministerstvo vnitra, 2016. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/cthh/clanek/audit-narodni-bezpecnosti.aspx>

Citizenship Education at School in Europe. Eurydice, 2017. Dostupné z: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/images/6/68/215_EN_Citizenship_2017_N.pdf

Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies. Executive summary. Council of Europe, 2016. Dostupné z: <https://rm.coe.int/16806ccc0c>.
ČESKÝ PŘEKLAD *Model kompetencí potřebných pro demokratickou kulturu. Soužití rovných s rovnými v kulturně rozmanitých demokratických společnostech. Shrnutí.* Rada Evropy, 2016. Překlad a redakce Centrum občanského vzdělávání, 2017. Dostupné z: [http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/821/COV_CDC-model_web\[dot\]pdf](http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/821/COV_CDC-model_web[dot]pdf)

Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies. Council of Europe, 2016. Dostupné z: <https://rm.coe.int/16806ccc07>

Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies. Executive summary. Council of Europe, 2016. Dostupné z: <https://rm.coe.int/16806ccc0c>,

Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training („ET 2020“), OJ C 119, 28. 5. 2009.

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015-2020. MŠMT. Dostupné z:

Doporučené očekávané výstupy. Výchova demokratického občana v základním vzdělávání. Metodická podpora. NÚV, Praha, 2011. Dostupné z: <https://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=29299&view=4003>

European Commission (2016) Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions supporting the prevention of radicalisation leading to violent extremism. COM (2016) 379 final. Dostupné na: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/publications/2016/communication-preventing-radicalisation_en.pdf

European Commission/EACEA/Eurydice. *Citizenship Education at School in Europe – 2017.* Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.

Gollob, R., Krapf, P. *Život v demokracii. Učební plány VDO/VLP pro druhý stupeň základních škol.* Brno: Centrum občanského vzdělávání, 2012.

Hoskins, B., Barber, C., Van Nijlen, D., Villalba, E. Comparing Civic Competence among European Youth: Composite and Domain-Specific Indicators Using IEA Civic Education Study Data. *Comparative Education Review.* 2011, Vol. 55, No. 1 (February 2011), pp. 082-110.

Hoskins, B., Kerr, D. *Final Study Summary and Policy, Recommendations, Participatory Citizenship in the European Union Institute of Education.* 2012

Charta Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům. Rada Evropy, 2010.
Dostupné na:

http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/5622ff74c528421dcaa4a039b311d82c133485a8_upload_ed_cov2012-charta.pdf

K problematice výchovy k obraně státu se vyjádřila Stálá konference asociací ve vzdělávání. Viz *Stanovisko SKAV k současnému způsobu naplňování tématu výchovy k obraně státu na českých školách.* SKAV, 2017. Dostupné z: http://www.zsmltu.cz/skav/wp-content/uploads/2017/03/SKAV_stanovisko_obrana-st%C3%A1tu_def.pdf

Koncepce podpory mládeže na období 2014–2020. MŠMT, 2014. Dostupné ze <http://www.msmt.cz/mladez/narodni-strategie-pro-mladez>

Koncepce přípravy občanů k obraně státu. Ministerstvo obrany, 2012. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/koncepce-poipravy-obeanu-na-obranu-2013_.pdf

McKinsey. *How the world's best-performing school systems come out on the top.* 2007

McKinsey. *How the world's most improved school systems keep getting better.* 2010a

McKinsey. *Klesající výsledky českého základního a středního školství: fakta a řešení.* Praha, 2010b

Model kompetencí potřebných pro demokratickou kulturu. Soužití rovných s rovnými v kulturně rozmanitých demokratických společnostech. Shrnutí. Rada Evropy, 2016. Překlad a redakce Centrum občanského vzdělávání, 2017. Dostupné z: [http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/821/COV_CDC-model_web\[dot\]pdf](http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/821/COV_CDC-model_web[dot]pdf)

Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017. MPSV. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/nap-pozitivni-starnuti-2013-2017.pdf

Národní strategie globálního rozvojového vzdělávání 2011-2015, aktualizovaná pro období 2016-2017. MZV a MŠMT, 2016. http://www.fors.cz/wp-content/uploads/2012/08/Narodni_strategie_GRV_2016_2017.pdf

Návrh usnesení Poslanecké sněmovny k občanskému vzdělávání. Poslanecká sněmovna PČR, 2014. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sd.sqw?cd=1700&o=7>

OECD – Organization for Economic Co-operation and Development. *PISA 2009 Results: Learning Trends: Changes in Student Performance Since 2000 (Volume V).* 2010b

OECD – Organization for Economic Co-operation and Development. *PISA 2009 Results: What Students Know and Can Do – Student Performance in Reading, Mathematics and Science (Volume I).* 2010a

OECD – Organization for Economic Co-operation and Development. *Doing Better for Children.* 2009

OECD – Organization for Economic Co-operation and Development. *PISA 2006: Science Competencies for Tomorrow's World. Volume 1: Analysis.* 2007

Osler, A. et Starkey, H. Education for Democratic Citizenship: a review of research, policy and practice 1995–2005. *Research Papers in Education*, 2006, 24, 433–466.

Pařížská deklarace (17. 3. 2015) – dostupná:

http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/news/2015/documents/citizenship-education-declaration_en.pdf

Podpora pro výuku průřezových témat v základních školách. Výchova demokratického občana. Konkretizace obsahu tematického okruhu Občanská společnost a škola. NÚV, Praha, 2015. Dostupné z: <https://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=70440&view=4003>

Podpora pro výuku průřezových témat v základních školách. Výchova demokratického občana. Konkretizace obsahu tematického okruhu Občan, občanská společnost a stát. NÚV, Praha, 2016. Dostupné z: <https://diifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=76550&view=4003>

Prudký, L. et al. *Inventura hodnot: Výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky.* Praha: Academia, 2009.

Rada Evropy / Council of Europe (2017) *Report on the state of citizenship and human rights in Europe.* Dostupné na: <https://www.coe.int/en/web/edc/report-on-the-state-of-citizenship-and-human-rights-in-europe>

Recommendation 2006/962/EC of the European Parliament and of the Council of 18 December on key competences for lifelong learning, OJ L 394, 30. 12. 2006.

Schulz, W. et al. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). *IEA International Civic and Citizenship Education Study 2016 Assessment Framework.* Cham: Springer, 2016.

Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020. MŠMT, 2014. Dostupné z: http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/strategie-2020_web.pdf

Vládní koncepce boje s korupcí na léta 2015 až 2017. Úřad vlády ČR, 2014. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/vladni-koncepce-boje-s-korupci-na-leta-2015-az-2017.pdf

Výchova k občanství v Evropě. Eurydice, 2012. Dostupné z: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/139CS_HI.pdf

Výchova k občanství ve školách v Evropě. Eurydice, 2005. Dostupné z: <http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=28935&view=3711>

Vzdělávání. In *Strategický rámec Česká republika 2030.* Úřad vlády ČR, 2017. Dostupné z: <http://www.cr2030.cz/cile/1-4-vzdelavani/>